

Түрүмүш 9

Туралык республикалык БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкин

Республиканың ниет-дел-политиканың солуну

Солун 1925

Чылдын август 31-де үнүп эгелээн

ШЫНЫ

№ 101 (15321)

1994 чылдын июль 13, среда

Ат салган шагы 01.20. Сапар өртөзө 150 рубль.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы К. А. Бичелдей республиканың солундарының радионуң болгаш телевидениениң журналистерине-биле парлалга конференцияны июль 11-де эрттирген.

Россия Федерациязының Президентизи Б. Н. Ельцинниң Тыва Республикага ажилчын аян-чоруунуң түңнелдериниң дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

1994 чылдың июль 15-16-да Россия Федерациязының Президентизи Б. Н. Ельцин болгаш Россияның Чазаның бөлүк кеңигүнери Тыва Республикага ажилчын аян-чорук кылып чорган.

Республика кырынга ужу-дуп чоруп турар үезинде Б. Н. Ельцин оң бойдус байдалдарын онзагайын демдегелдеп, ооң бодал турары-биле, аңаа хумагалалдык болурунун болгаш камгалаарынын чугулазын айткан.

Российның Президентизи чогадычы интеллигенцияны төлөөлери-биле ужурашкыш, сыгыт-кагыраага, даш чонур уран чүүлге болгаш ниетиз-биле тыва улустун национал культуразына улуг үнелели берген.

Тывага хамаарыштыр республиканың удурутгалынын туржуну чуугалаан. 2 конституциянын чүүлдериниң 90 хуузу чүүлден турар, 120 чүүлдерден 12 чүүл талазы-биле карыштактар бар.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржак ханын ол ач, чуве чуугалаан. Сөз Б. Н. Ельцинге аян-чорук кылып чедип келген дээр, Россияның өскө дөңсөө республиканың чоңун ичегеле-хергелелерин билип турары дээр.

Тывага хамаарыштыр республиканың удурутгалынын туржуну чуугалаан. 2 конституциянын чүүлдериниң 90 хуузу чүүлден турар, 120 чүүлдерден 12 чүүл талазы-биле карыштактар бар.

Тывага хамаарыштыр республиканың удурутгалынын туржуну чуугалаан. 2 конституциянын чүүлдериниң 90 хуузу чүүлден турар, 120 чүүлдерден 12 чүүл талазы-биле карыштактар бар.

кайлап бээрин шийтирлээн. Аш-чем болгаш болбаазырадып кылар улутпунуң талазы-биле херек кырында практиктик дуза көргүзери-биле Тывага Россия Федерациязының көздө ажилчын болгаш аш-чем сайылдынын бирги орадакчызы, Аш-чем болгаш болбаазырадып кылар улутпун директору М. М. Абдухасировчу чорудар.

1994 чылдың июль 16-да Тыва Республиканың Чазаның хуралында Россия Федерациязының Президентизи Б. Н. ЕЛЬЦИННИҢ чуугазы

Баштайгы минутадан эгелээш-ле — аэропортка чыгып ужуражышкын, кудумчуларга ужуражышкын, хурумду-руглер, өөрүшү-манай. Ол бүгү менээ каян-даа уттуң дурбас. Кижилерин хөвүн болгаш хамаарышты менээ көчүк-ла таарышты.

Кенис ыраккы дуржулган ажылавышаан, мурундалгы тоталитарлыг кадык-дошкун системалар үнериниң хей сайык Россияда, Тыва-даа өзүлүг федерацияны тургузарына арга-дуржулганы көрүш.

Экономиктиң политиканы чорудуп тургаш, девискээр байдалынын онзагай чүүлдерин барындаалал көөрүнү чүгулазын өөренип көрүп турар бис, аңаа бузуурал-ла бис.

Тывага хамаарыштыр республиканың удурутгалынын туржуну чуугалаан. 2 конституциянын чүүлдериниң 90 хуузу чүүлден турар, 120 чүүлдерден 12 чүүл талазы-биле карыштактар бар.

Тывага хамаарыштыр республиканың удурутгалынын туржуну чуугалаан. 2 конституциянын чүүлдериниң 90 хуузу чүүлден турар, 120 чүүлдерден 12 чүүл талазы-биле карыштактар бар.

Тывага хамаарыштыр республиканың удурутгалынын туржуну чуугалаан. 2 конституциянын чүүлдериниң 90 хуузу чүүлден турар, 120 чүүлдерден 12 чүүл талазы-биле карыштактар бар.

Тывага хамаарыштыр республиканың удурутгалынын туржуну чуугалаан. 2 конституциянын чүүлдериниң 90 хуузу чүүлден турар, 120 чүүлдерден 12 чүүл талазы-биле карыштактар бар.

чоруундан, шаптарызынанын камгалат турар. Экономикага чаргылыгаларын бургунарлардыр ажалдар үргүзүлүп турар. Бичел-даа чүгө федералдык эрге-чагыргаларын хөдөлүшкүннери-биле чуве бүтпөс болбай.

ХОРУМ-ДАГ: дүүн, бөгүн, даарта

Хорум-Даг бодуул төсүгү талаа-биле ооза, согул чер. Тыва чоңуун төөгүзүткү кол арыннарың киришкелери болур алдан-маадырларыңдын арасыңга хорум-дагыңар хей турган. Маадырларың хей сааның салмакчылары бо хүндөрдө мында ажиллап, чурттап чоруурлар. Ол ышкыш төөгүдү демиселдин агыны, оруктары, болушкуну, нары бистин дөксөөрүңгү таварып эркен. Харын-даа алдан-дургунарның бир турлаа Херекти-Өдөк деп кыштап болур турган дээр.

Сумулуустун байтагы үч дөсян ады Чыргалаңды турган. Ол сумула Алдан-Маадыр, Ак-Дан, Чыраа-Бажы, Чыргак сумулары катарып кирип турган. Ол сумуларынн араттары 18 арбаннарга устул алаш, амалдаар, турттал чораннар. 1931 чылда олда Чыргалаңды сумузу «Коммунистиче орук» колхоз ышдыр төөгүзе кирген. Бирги колхоз даргааны Кудур-оол деп кижи дээр, оон фамилияны, адаанын ады билдинмес. Оон соонда 1934 чылда бут кырынга туруп шыдавааны ол бе азы удуруттааны үстүндө айтканы, кыны ыңдыг турган ийикке, колхозту тараткан. Ол тараттып турда, Алдан-Маадырнын чамдык араттары мыңтаар ырдыжып турган дээр: Хорум-Дагы турарым кай, Кудур-Хунамга чагыртарым кай.

Алдан-Маадырга турбазаның кай, Адыг-Хаайга чагыртпазым кай. Оон соонда МЧАЭ-лер тургустунулаан. Ажил-агыны чар хевир араттарының 1948 чылда МЧАЭ-леринн баазасынга Иганов аттыг колхоз тургустунан. Колхоз, туң байтагы даргазы Ондар Келдигей огу Кызыл-оол болган. Сумунун соңга амалдарды экинчи өгөлөң. Чугулда туудулар тууттуну койнуу холу дүңдүгү ачылдап турган. Колхоз үезинде кой, өшкү, чыгыт, ирек, төвөдөн аңгыда, дагаа, кара-дигини-даа өстүрүп турду.

1961 чылда экономика талаа-биле холчок сайынар, материал-техника баазаны бижыгып келген колхозту дүжүрүш, «Чыраа-Бажы» совхозтун салбары кызын каан. Уаустун чогаалычы С. А. Сарыг-оолдун «Саны-Мөг» деп шулугеинде «Элеп-түрөп үнгенимни эге-

ли-не шындыг түсө» деп иш-иш, хорум-дагыңардын деп дески эвес, берге орутуге оа үере туртту бөлөт турган деген, харымыс кирген. Хан чок дөрдөс башка репрессия олдур ийин.

Салбары апарганы биле турттакчыларның амыл-агыгы отугуңга ортуу министир халга. Ажыкта сумудуг кижилер өртем-меркезликни айты-бас эске чөлгөргө көшүлүш. 30 чылдык итүрүшкө та жеке салбар даргазы сокумунга түсө. Тус черини турттакчылар даартагы күнө бузурелери кидирин бар чыкканнар.

Талтып-ла 30 чыл болган, 1991 чылда «Чыраа-Бажы» совхозта аңгылаңын. «Хорум-Даг» колхоз тургустунган. Чаа тургустунган колхоз улуг бергөвөшкенирге бо-ла таарыгып турар. Бо хүнде машина, трактор гаражи, көдө ажилдагы машиналар, чок. Тускай эртемчилер база негетинилер турар, оларнын чурттаар оран-савазын тулар айтырыг база бар. Радио ажилдаанын турар. Харылзаа талаа-биле база бергөвөшкөн турар. Бистин суурну ажилдерииче күрүлөдөн дөкмөчтө манат турар. Эрткен чыдын уагу үр болган. Оон ужурунда колхозту 210 гектар ситен, 120 гектар тарылга шүүгү ажылдап турган. Хей шаңгы мал-магар хорраан, чурттага бажыңары үерге алысхан.

Бергелерге торубайы, ояу ажил эртер сорулганы са-лап алган хорум-даржалар ажилдап турарлар. Суурда спорт, культура акылын эки-жидер дээр бүгү-ле төмөлдөрүн ап турар. Хол, бут бөмбүтүге, мянчылг хонкейе республикада ат-сурастыг ко-манда бисте бар. Культура-нын хоочуну, прааки эвнес Свейлааа Ховалыг чокта чаа болуп эркен республика мөоренинге тилекчи болду. Кинематограф Э. Ооржак кы-зымакхан ажилы-биле «О-нунун хундүкелни чеди» ая-ган.

Чаа тургустунган колхозка бүт талаагы дуаа көргүзүр-биле эркен тылын декабрь 3-те 443 дуагаларг Чааан доктады үнган. Анаа суур-нуу чоңу кыла өрөөн. Чаа-зактан өткөдүндө бо доктаал күүсетинин турар кылдыр кирип турар. Хуумда анаа чыңээрелер турар мен, Чижээ Экономика ламызы үр үрөө камгаал талды эле

кызылбар көчкөс бо чөөр-бүдүк болур «Мөгөн-Бу-рен» совхозта ишти бо р-кондук берге үези-биле чө-гөлөшкүр ажил-агының ул-данышыны билдирмөстөм. Ажыг чок кынар көчү-дөөн, оон-биле төрөгөштер корум-турум үрөштер чур-тар кайы көшө ашарган. Арагалы колдууда коммер-сантилар дээр улустар ажил-сакдылар. Корум-турум тулар шагаалар-даа дон-таавастаан. Арагалы үеде берге-де суур бо, кудумчу-ларда шүүтү эртерик кижик-кекчүл турп бээр. Кожуун төвүндө ийн-чаныс ша-гаалар келген, ийн-бир чө-гаш дээр чана бергилээр-дир.

Совхозта туугу-суур-даа торбастаан, шала туттунган бажыңар турун берген. Оон ужуң турттуңда ажил чок. Черле совхозта чедир кылдынын турар ажил-дир кайы көшө. Орук ай-тырны шүүт бергелөөн, ха-ким көвүргүлөр үрелген, чамалызын дош-будук дуй алган. Мөгөн-Бурен хемия өрүк-дуу аргыжары ам дам бергилээр.

Ажы-биле чугааларга, совхозту удурутуп турар даргаларын ажилыңды сулар-гыг дам бар чыдар. Совхоз директору эш Шаа уругулау команьяорикала чоруп турар, бир айлы ийн-даа катар Кызылче чоруп каар. Чогуу херек будурут турар даага болза бир агны. Чо-гуу чүңү будурут турар даага ийик, кылган, экке-рен огулду түвөө-даа кө-зүлбөс-тир.

Хөмүр, артык кезектер, Ол ышкыш түвө кайда боор, ол күзөл база ботганмай барды. Оон кадынга кулаам база аарыг, оожум чугаа дынна-а. Ушкү бөкүткүн инва-лид кижи мен. Үр үеде тра-кторга-ла ажилдап чорум. Ажилдам чоран темде эки ажилым дөш чоумга мак-тадып, ажилдап чоран ор-ганизацыйларда шаңгалды-даа чордум.

О КУУЛАР.
Чөөн-Хемчи кожууна Хорум-Даг суму чагыртаның даргазы.

Төмөнкү бөлөк бир арык чыгар чүдүлөр болгангач угуруштар. Үе-нар бергеде ашыа-чөөк өрөк-үрөс ба-за хамаларыңа ийинил, ышчалар-даа өрөдө ажилдап турган директорларның кыл-дыртып наан туудугары бар.

Спорттоал биле чаа садик-тик тууду ам 4-5-даа чыл че-дип турар, чүгө чыгып сис-темазын чедир мылаан турган. Эе-харымыска чөк ээи калган бо туудугарның ишти-диги, сойга-хаалгазы өдө үрелген. Ам бо ту-дугарга катар сеттеле кыл-дырыңга хей-ле материал үер, та жеке хире акша чаргыталы херек чүе.

Совхозтун сак-хө талаа-зы биле ажил-агының хынал, шичкелик көрү түвө болза, дык-ла буулгааныңыг чүдүлөр бөр. Чижек кылдыр ап көөргө, бо чылдын эгиз-эниден эгелеп акша-шалың талаа-биле ап көөргө, сов-хозта директордан эгелеш, экономист, бухгалтер база кол специалистерин ша-дын анаа бөдүн ажилчылар-га көөрдө. 400-800 хуу чедир өстүрүп каан болуп турар. Шынал-ла, чомачы, механизатор, көчөгөр, та-хынал, аштакчы, секретарь дээр, өске-даа ажилчылар-ның шалыгы хирелги-ле болду ийин. Мынчал кел-дирге бөдүн ажилчылар-биле даргаларынн аразында улуг ылыг бар. Үе-нар бер-лик моон сонгар ажилтын чөп кычпач амалдар деп айтырып тайгар-ла тургу-стунуп келир-дир.

Үе-нар эргилдөөдө тай-тансар чок мал-магар када-рып чоруур малчыларыңы-тын тамдыктары шүүт көр-

үрөш көчөгөсүн, көчөгө-рү чүдүлөр болгангач угуруштар. Үе-нар бергеде ашыа-чөөк өрөк-үрөс ба-за хамаларыңа ийинил, ышчалар-даа өрөдө ажилдап турган директорларның кыл-дыртып наан туудугары бар.

Спорттоал биле чаа садик-тик тууду ам 4-5-даа чыл че-дип турар, чүгө чыгып сис-темазын чедир мылаан турган. Эе-харымыска чөк ээи калган бо туудугарның ишти-диги, сойга-хаалгазы өдө үрелген. Ам бо ту-дугарга катар сеттеле кыл-дырыңга хей-ле материал үер, та жеке хире акша чаргыталы херек чүе.

Совхозтун сак-хө талаа-зы биле ажил-агының хынал, шичкелик көрү түвө болза, дык-ла буулгааныңыг чүдүлөр бөр. Чижек кылдыр ап көөргө, бо чылдын эгиз-эниден эгелеп акша-шалың талаа-биле ап көөргө, сов-хозта директордан эгелеш, экономист, бухгалтер база кол специалистерин ша-дын анаа бөдүн ажилчылар-га көөрдө. 400-800 хуу чедир өстүрүп каан болуп турар. Шынал-ла, чомачы, механизатор, көчөгөр, та-хынал, аштакчы, секретарь дээр, өске-даа ажилчылар-ның шалыгы хирелги-ле болду ийин. Мынчал кел-дирге бөдүн ажилчылар-биле даргаларынн аразында улуг ылыг бар. Үе-нар бер-лик моон сонгар ажилтын чөп кычпач амалдар деп айтырып тайгар-ла тургу-стунуп келир-дир.

Үе-нар эргилдөөдө тай-тансар чок мал-магар када-рып чоруур малчыларыңы-тын тамдыктары шүүт көр-

үрөш көчөгөсүн, көчөгө-рү чүдүлөр болгангач угуруштар. Үе-нар бергеде ашыа-чөөк өрөк-үрөс ба-за хамаларыңа ийинил, ышчалар-даа өрөдө ажилдап турган директорларның кыл-дыртып наан туудугары бар.

Спорттоал биле чаа садик-тик тууду ам 4-5-даа чыл че-дип турар, чүгө чыгып сис-темазын чедир мылаан турган. Эе-харымыска чөк ээи калган бо туудугарның ишти-диги, сойга-хаалгазы өдө үрелген. Ам бо ту-дугарга катар сеттеле кыл-дырыңга хей-ле материал үер, та жеке хире акша чаргыталы херек чүе.

Совхозтун сак-хө талаа-зы биле ажил-агының хынал, шичкелик көрү түвө болза, дык-ла буулгааныңыг чүдүлөр бөр. Чижек кылдыр ап көөргө, бо чылдын эгиз-эниден эгелеп акша-шалың талаа-биле ап көөргө, сов-хозта директордан эгелеш, экономист, бухгалтер база кол специалистерин ша-дын анаа бөдүн ажилчылар-га көөрдө. 400-800 хуу чедир өстүрүп каан болуп турар. Шынал-ла, чомачы, механизатор, көчөгөр, та-хынал, аштакчы, секретарь дээр, өске-даа ажилчылар-ның шалыгы хирелги-ле болду ийин. Мынчал кел-дирге бөдүн ажилчылар-биле даргаларынн аразында улуг ылыг бар. Үе-нар бер-лик моон сонгар ажилтын чөп кычпач амалдар деп айтырып тайгар-ла тургу-стунуп келир-дир.

Үе-нар эргилдөөдө тай-тансар чок мал-магар када-рып чоруур малчыларыңы-тын тамдыктары шүүт көр-

үрөш көчөгөсүн, көчөгө-рү чүдүлөр болгангач угуруштар. Үе-нар бергеде ашыа-чөөк өрөк-үрөс ба-за хамаларыңа ийинил, ышчалар-даа өрөдө ажилдап турган директорларның кыл-дыртып наан туудугары бар.

Спорттоал биле чаа садик-тик тууду ам 4-5-даа чыл че-дип турар, чүгө чыгып сис-темазын чедир мылаан турган. Эе-харымыска чөк ээи калган бо туудугарның ишти-диги, сойга-хаалгазы өдө үрелген. Ам бо ту-дугарга катар сеттеле кыл-дырыңга хей-ле материал үер, та жеке хире акша чаргыталы херек чүе.

Совхозтун сак-хө талаа-зы биле ажил-агының хынал, шичкелик көрү түвө болза, дык-ла буулгааныңыг чүдүлөр бөр. Чижек кылдыр ап көөргө, бо чылдын эгиз-эниден эгелеп акша-шалың талаа-биле ап көөргө, сов-хозта директордан эгелеш, экономист, бухгалтер база кол специалистерин ша-дын анаа бөдүн ажилчылар-га көөрдө. 400-800 хуу чедир өстүрүп каан болуп турар. Шынал-ла, чомачы, механизатор, көчөгөр, та-хынал, аштакчы, секретарь дээр, өске-даа ажилчылар-ның шалыгы хирелги-ле болду ийин. Мынчал кел-дирге бөдүн ажилчылар-биле даргаларынн аразында улуг ылыг бар. Үе-нар бер-лик моон сонгар ажилтын чөп кычпач амалдар деп айтырып тайгар-ла тургу-стунуп келир-дир.

Үе-нар эргилдөөдө тай-тансар чок мал-магар када-рып чоруур малчыларыңы-тын тамдыктары шүүт көр-

үрөш көчөгөсүн, көчөгө-рү чүдүлөр болгангач угуруштар. Үе-нар бергеде ашыа-чөөк өрөк-үрөс ба-за хамаларыңа ийинил, ышчалар-даа өрөдө ажилдап турган директорларның кыл-дыртып наан туудугары бар.

Спорттоал биле чаа садик-тик тууду ам 4-5-даа чыл че-дип турар, чүгө чыгып сис-темазын чедир мылаан турган. Эе-харымыска чөк ээи калган бо туудугарның ишти-диги, сойга-хаалгазы өдө үрелген. Ам бо ту-дугарга катар сеттеле кыл-дырыңга хей-ле материал үер, та жеке хире акша чаргыталы херек чүе.

Совхозтун сак-хө талаа-зы биле ажил-агының хынал, шичкелик көрү түвө болза, дык-ла буулгааныңыг чүдүлөр бөр. Чижек кылдыр ап көөргө, бо чылдын эгиз-эниден эгелеп акша-шалың талаа-биле ап көөргө, сов-хозта директордан эгелеш, экономист, бухгалтер база кол специалистерин ша-дын анаа бөдүн ажилчылар-га көөрдө. 400-800 хуу чедир өстүрүп каан болуп турар. Шынал-ла, чомачы, механизатор, көчөгөр, та-хынал, аштакчы, секретарь дээр, өске-даа ажилчылар-ның шалыгы хирелги-ле болду ийин. Мынчал кел-дирге бөдүн ажилчылар-биле даргаларынн аразында улуг ылыг бар. Үе-нар бер-лик моон сонгар ажилтын чөп кычпач амалдар деп айтырып тайгар-ла тургу-стунуп келир-дир.

Үе-нар эргилдөөдө тай-тансар чок мал-магар када-рып чоруур малчыларыңы-тын тамдыктары шүүт көр-

РЫНОКТУГ

Россия Федерациязының экономика талаа-биле холчок сайынар, материал-техника баазаны бижыгып келген колхозту дүжүрүш, «Чыраа-Бажы» совхозтун салбары кызын каан. Уаустун чогаалычы С. А. Сарыг-оолдун «Саны-Мөг» деп шулугеинде «Элеп-түрөп үнгенимни эге-

Ол ышкыш Экономика я-мызыны талаа-биле дет-кинени база албайн тур-дуус.

Тыва Республиканың Ча-зга рыноктуг экономиканы улам калбартыр, ханылар-дурудулгелерни хуужула-а, чоңуну соңга деткинени-ни бүтү талаагы кемчеле-ди айтыр талаа-биле чү-жө-нишкини үрүлүдөн тур-вар. Бичалза-даа респу-бликаның үлетпүр болган ке-дир ажил-агы бугурулгези-нин кемчөөлү улам куула-ды. «Тууду кезектери» ком-бинат, агы заводу, Элетес-Аканяң турбуу заводу дээр үлүгүлүлөр херек иштинде ажил-агы чырында боттарыңны аны-лып соксалып турарын ма-наа айтыр ужурутуп. Пре-зидентиниң болган Чаза-кт эконоимка бижык-лаарыч уланган айтканы-нары Экономика ламызы-ның, а ол ышкыш Чаза-кт Даргазының ораалчылары Н. В. Дьяков, В. А. Монгуш баштаан ямыларын, Э-т-хөкөнү күрүмчүлүг. Эр-терек болган өрөк по-литтиктиниң талаа-биле тижувунагы комитеттиң ба-лазында боттук ажил-хе-лектер-биле бижыклатты-майн турарын база дем-гел-дер апар. Ол ямылар-ның болган абаан черле-риниң удуруттуларының бот-туг, тывыгып ажилдап-дан рыноктуг экономиканың тур-густунуру удуу-биле ха-мааржыры билдинер бол-гай.

Монополияга удуу хоой-лу-дурмуң чер болганын-га салып турарын кынар со-рула-биле 1993 чылда бол-ган бо чылдын бирги квар-талында ол хоойлудулгана-ны чамалык бугурулгелерде үрөп турарынн Факт-ба-рымчаларының талаа-би-ле 87 миллиардиникин бол-ган 56 керектенге тозара-лап, иштер көргөн. Булу-руге аныктып чорудуп ту-варыңга маржыңыл таржал-аар чорукна удуу бөдү-дүрүлгелер монополисти-чегелерин соора ажыла-а-ның эң хей таардыр хей-нин бооп турар. Бичалга-ш бистин саялыгысты Баугар 1993 чылда өрөк-үңе та-лаа-биле дүжүргүлө кыла-ның талаа-биле бир тө-вөкчө өткүлүг турган. Чүңү-дээр өрөк-үңе та-ла-зы-биле бугурулгелерниң

аразыңга дүжүрүлүп, чөп-жө-ржир чоруу рыноктуг тур-густунуп, ажилдаарыңга ок-за айкылды дээрзи билди-рип болгай. Тодаргайларга, ямыларда Көдөз ажил-агы ламызы (А. О. Оюн), Кы-зылдын ээг комбинаты (В. М. Сайит), Кызылдын сүт комбинаты (В. И. Фе-дотов) ээти, сүттү сала-рыңын чаныс аай өрөк-тө-рюн боттарыңны аразыңга доктадып алган турганнар.

База бир тижек. Бо чыл-дын бирги кварталында 10 совхозтун удуруткучулары-ның бир илти сүттүн өртөөн 350 рубльге дүжүрүлүп док-таатканы. Кызылдын сүт комбинатының удуруткучу-ларың сүт өртөөн ийи катар улгаттырганы дээр база хө-рөк өрттүргөн. Билгы өске-лаа дүвүм үрээкинениң иле-өлөтүп чок болдулар.

«Тыва-Талаа» акционер-нигилидиниң чик автомо-бильде сазар үезинде хоой-лу-дурмуң пыгыңызы-биле үрээкинниң дугайында ха-маатыларың хомулдарыңга үнелдөөдө, улуг лек-териниң сойталан илерет-кени Көдөз херекчелерге ийи лонга агың чок ээти дунгаанда болган эелчере-де турганда тускайлар 118 чик автомобильтери 1993 чылдын улгаттырган өрөк-тө-рю-биле сайтарың-салары-ның үезинде билгү дүрүм хажылышкыңарың кыл-дыңга турган. Хыналда үе-зиңде 41 автомобильниң Ча-зактың болган мурунунагы Дээди Советтин улуттукчу-ларың чөпжөөрөөн ак-тышкыңарың баугар са-тыккы, а ол ышкыш ямылар-ның төп абаан чөвөкиңи, кожукчарың, бугурулгези-нин болган организацый-ларың улуттукчуларыңга каныг-лаа үнелер чок чер-ле саткан турганы иле-өлө-түр. Ол хыналдын түнелинде бистин саялыгысты Баугар 24 миллион рубльниң бю-жетке болган салып алык-чалары катар атыткен.

Ол ышкыш Кызылдын и-во-заводтук монополияг үлүгү хоойлудулганы бол-ган херекчелер өрөгө-ле-риниң камгаллаа үчүмөтүнн үрээкинни талаа-биле хей бичит-бөдүмчүлүккө иле-өлө-түр. Бичалза-даа ямыг үлүгү чөвөкиңиниң ийи-не явдуу доктадып хууса-а-зында соксалгаан болган

ДИЛЕП ОРМЕН

Чадана хоорайда «Сель-хозхимия» бугурулгезинге ажилдап чоралып, калымын билдири-биле ол черден үнүп алган кижи мен. Совхозтар кезип ажилдаарга, улгады берген кижи деке берге-дир. Болум араг ажил-агы ажилдып алып болдам мен. Бичалга араг ажил-агыга кижитүнер чыаң херек үвө-болду. Ажил-хожулду ажы-тодду, дөрүл-төрөлди ажил-дында дораан хосталып алып база арга чок. Чөдүй алып дээрде, оон туузу база хей тингит, оон дарыг төлөптер харык-шынек, арты чок. Са-

Ол ышкыш түвө кайда боор, ол күзөл база ботганмай барды. Оон кадынга кулаам база аарыг, оожум чугаа дынна-а. Ушкү бөкүткүн инва-лид кижи мен. Үр үеде тра-кторга-ла ажилдап чорум. Ажилдам чоран темде эки ажилым дөш чоумга мак-тадып, ажилдап чоран ор-ганизацыйларда шаңгалды-даа чордум.

РЕДАКЦИЈАДАН: Чадана хоорай чагыртасы база эрги ажилдап турган организациазы Эдер-оол Мон-гуша боттук дузаны көргүзөр боор деп иделг. биле бе чатваны парладымыс.

Ол ышкыш Экономия я-мызыны талаа-биле дет-кинени база албайн тур-дуус.

НЕГЕЛДЕЗИ

Ол дугайыг дыңдатпаан ужурунда материалды РФ-тин МИКК-зыңче киргип турган. Ол ышкыш пиво заводунда тургустунган бай-далды Тыва Республика Президентиниң бол-ган Чазагга дыңнаткан.

Болканы ээиртес сук-сунарны бугурут үндүре-риниң үнелери чок черге ка-зырганы, шынарын кудула-каны болган республика-ны бугурулгезинн эвөөжө-үн чон билди турар. Оон түнелинде бистин респу-бликаке техниктиг спиртта, Минусинскинин багыш шы-нарың водказын, Абанан-кын пивоюн чогуур доку-ментилер чокка, каныг-лаа контроль-хыналда кылбайн кияк өстүрүп турар. Оон түнелинде дык хей кижи олардан хорананып, ха-рын даа амы-тыңыңдан тар-лап турары чыгыт эвес. Оон-да өске хоойлу хажы-дышкыңарың бистин эргил-дөөдө ажилчылары чоруп үезинде илередиң боттук кемчелерин алган. Анаа Кызылдын пассажир-лер АТБ-зы, Чыгыл, энер-гия төвү болган өске-даа бугурулгелер хамааржыр. Өрөк-үңениң ужурутум Өткөк улгаттырары дээр чоругу хамаарыштыр чоругу хемчелерин алган. Чижээ, чыгыл болган элек-три энергиязыңды өрөк-тө-рюн улгаттырганы кириң-кени дээр республиканың Экономика яамызының ча-зиңде өрөгө-лө (Ю. Н. Хлы-бов), энергия комиссиязы-на (Н. Д. Дьяков) шыңгы сатылыгыңы кылган бис.

Өрөгөктөрүң күрүнениң та-лазында доктадып, таа-рыштыр башкарыңны Эконо-мик яамызының чанында Өрөктер талаа-биле эрге-леле дээсканы билдинир болгай. Билгы турбуже, бугурулгелерниң, организа-цилорыңны, өргө-чарыңарга организацыйны дык хей улуттукчулары өрөгөктөрүң чарчар-чаа үлгаттырар чо-викка чүлө. Монополияга үлүгү өргөдөл бугурулду леп шыңгы эвес билди турар чорук бо.

Республикада бараан ры-ноктуң байдалыңны дугайы-нда сан-мөчөтөниң шыңгы тургузылган. Статистика өргө-чарыңды үлүгү хамааржык. Бир эвес чүдүсүң херектел барааннарың республикада

кызыл үндүрүп, өскөрткөн өстүрүп ийрин азы лаш-каар үндүрүп турарың дугайында мөдөөлөрүн Чаза-к черинге үрүчү берип ту-руп болза, кожукчуларга хамаарыштыр бо талаа-биле билдинмес бооп турар. Мындагы таарылган ман-дыг-бир барааннарга чоң-чүк кайы хире херектелип канчап черле тодарайып шыгарылар?

Бистин эргелеп бо чылын коммунал болган амалдар хандырыла бугурулгелерин, ачы-дуза алдырыңны өске-лаа черлерин хуужулаа программазың баугар хуу-жударыңа идиг өрөк хем-челерин эң чорудар апар. Ол ышкыш чоңга ачы-дуза чедирин турар бугурулгелерге япал-ла лицензия бө-өк-биле холбашкан аны-рылганы шиптирлээр.

Базы бир чугула айти-рарың — херекчелериниң өргелерин камгалар дугайы-нда маңа база чугулар аны-чир херек. Чүгө дээрге чедир организастагыңамаан ры-ноктун үезинде бо дээрге эң чугула аитырыг бооп турар. Чогуу-м оон ужу-рунда Монополияга удуу өргөдөл хамаатыларың со-нуурланы камгалар тала-зы-биле боттук ажилдары чорудуп турар. Ажы-биле чугулааларга, шаанда-даа са-дыг бистинге чогуур не-гелеле четнес турган. Бичалза-даа херекчелериниң негелеле-херектелиң чедир хандыбарың дээр дүрүм үрөкчелеринге кеземче ку-раз безин оонап турган бо-гай. Амы үеде ыңдыг үрээкиннөр дээр кым-да-ла харылавың турар-дур. Ке-земче колденки дээштик ажилдавың турар. Хамаа-тылар сука хомулдан, бар-бастаан. Бичалгаар салып-челеринде хамаатыларың чөлөгөри үрөк чорук улам дөңдөөн. Билгы чугула ала-тырыңы шиптирлээр та-лазы-биле бистер чер-чер чаргыгарыңны удурутку-лааңаңдан деткинме албайн түвар бис.

Россия Хоойлуунун 42, 43 болган бистин респу-бликаны Хоойлуунун 43, 44 чүдөлөгө херекчелериниң өргөлөни камгалар талаа-биле тускы организа-цияны азы хей-иниң организацыйларын тургузып чөпжөөрү турар. Билгы

турбуже, Кызылдан аңгы-да, өске черлерде бо аны-рылганы талаа-биле ажил-дап турар кижилер барык чок бооп турар. Чамак черлерде ыңдыг хей-иниң организацыйларын арай боорда тургузулаан-ла ха-рын. Бо талаа-биле хоой-лу-дурмундерин аңгыда, Тыва Республиканың Чазааның 1994 чылдын апрель 7-де үндүрүни доктаагында ко-жууннарың чаргыра дар-галарыңа бо аитырыгы да-рык шиптирлээрин даас-кан.

Амы үеде кайда-даа сан-хө, акша аитырыг дык берге бооп турары билди-тир. Бичалза-даа кижи-лерге хуусаа эртип, баксы-раан барааныңны салып, оларның өрөк-үңениң үр-үчүгү улгаттыргаш, кижилерин сазып алдырыңче ала-баада чорук канчап-даа таарышты. Оок ужурунда кожукчуларның чагыра дар-галары боттарыңдан эрге-лели, херекчелериниң эрге-лелерин камгалар хемчел-дерин азырын сумелет-турар бис. Ол ышкыш Кур-стандарт, Күрүнең сан-иджайгары, Экономика яамызының Өрөктер тала-зы-биле эргеледи, Курсыг инспекциязы херекчелериниң эргелерин камгалар бугурулгелери. Садыг бол-ган амалдар хандырыла талаа-биле комитет, аш-чөл болган болаазырларды-газының талаа-биле комитет бо талаа-биле ажил-чорудууларың эде тургузары негетинини көлгөн.

Тыва Республиканың Мо-нополияга удуу эргеледи чоруп хоойлу-дурмунни са-гырыңа контрольду күш-тедирер, херекчелериниң эргелерин болган сонуур-галарын камгалар талаа-биле бөдүңүк ажил-чору-дугааны моон сонгар улам күштелирип, дүрүм үр

Уругларның чогаадылга төвү

ШЕВЕРЛЕР ӨРГЭЭЗИ

Чаданада уругларның чогаадылга бажыны (мурнуку чылдарда пионерлер бажыны) 1973 чылдың күзүндө ачылган. Бичек-даа болза, ийликке, чончү кол кезин ама даа пионерлер бажыны дээр хөвөөр. Ол-даа канчаар, ат-ат-ла йианан, кол чүүл — хөгжүдү. Мурун чылдар чылдары иштинде хей чүүлдер кылдырган. Бичек-даа болза, амгы үедө дөрт бажынарлыг. Ында ажылдап турар 24 бөлүмүндө Чадана хоорайнын үш ортукмаш школаларында даа кожазында Хайыракан школанын 420 ажык өөреникчиси хаара туттулган. Беш чыл бурунгаар теплицаны түдүп ажылдап кыргай. Часкы үедө анаа естүргөн капустаны, помидорун болгаш чечектерин өзүмнөри-биле хоорайнык чонун хандырып турар. Эрткен чазып өзүмнөр сатканындан кирген орулга 150 мун ажык рубль болган. Амгы үедө ийик бөгү хандырыярынын негел дезин өзүмнөр бөлүмүмнүн кылган чүүлдерин даа сандырып турар.

Чаданада уругларның чогаадылга бажыны деп атты 1992 чылдың күзүндө алган. Чаа атка улустуң чачыкпааны ындай ийликке, чончү кол кезин ама даа пионерлер бажыны дээр хөвөөр. Ол-даа канчаар, ат-ат-ла йианан, кол чүүл — хөгжүдү. Мурун чылдар чылдары иштинде хей чүүлдер кылдырган. Бичек-даа болза, амгы үедө дөрт бажынарлыг. Ында ажылдап турар 24 бөлүмүндө Чадана хоорайнын үш ортукмаш школаларында даа кожазында Хайыракан школанын 420 ажык өөреникчиси хаара туттулган. Беш чыл бурунгаар теплицаны түдүп ажылдап кыргай. Часкы үедө анаа естүргөн капустаны, помидорун болгаш чечектерин өзүмнөри-биле хоорайнык чонун хандырып турар. Эрткен чазып өзүмнөр сатканындан кирген орулга 150 мун ажык рубль болган. Амгы үедө ийик бөгү хандырыярынын негел дезин өзүмнөр бөлүмүмнүн кылган чүүлдерин даа сандырып турар.

Оолдарын азырап турар. Ол мал-магандан аргада, ала-не бир миллион ажык рубль түнүг дузаламчызын база берген. Ол түн-биле алгы болгаш кылган хөвөннүн хептер даа, раар улуг машинаны сандып алганнар. Эрткен чазып бээр аргаан, даараан, чызаан үчүлдөр саткаш база өзөш өзөс орулганы кирген. Чазаныр бөлүмүнүн киржикилерини кылган апталаралын, чунар-демилерин, чөм шкафттарын, стол, сандайларын чоң күзелдиги-биле сандып ал турар. Устунде алаанымыс эт-херекселерини хөйү-биле бүүдүр дөртө материалдар тывылбастан. Чазаныр бөлүмүн Ленинградка ПТУ-нун тускай чазаныр факультетин дооскан Сат Мерген, хоочун чазаныкы Доржу Ондар, Канчат-оол Монгуш олар удурут. 50 ажык школанын чазанырлык нарын мергежилге өөрөдип турарлар. Бу бөлүмүнүн биче назылык киржикилерини ойнааркы чазап, исли-сакитерге белек кылып берип, чаштарны өөртүп турарлар. Даарааныр бөлүмү бичини уругларын иштин кептерин, чайгы тыва тоннарын, чоорган, сырткы каптарын, бопук илдикини, хептен бөрттерин, эр-хөвөөрүн улустарга кош-томерин, уругларга кылган, чуга курткаларын чагып суураар даарап, кылганын чөм-дөзенин орулга кылдыр кирип турарлар. Ол бөлүмүнүн удуруткучулары — Урана Оор-жак, Чечена Ондар олар хей даараанын талазы-биле тускай мергежилдиг шевер-

лер. Даарааныр бөлүмүнүн дөрт бөлүктөрүндө 40 шевер кыстар хаара туттулган. Даарааныр, чазаныр, аргыыр дээр ышкаш үс-шевер мергежилдерден айтыла, оолдар, уруглар уран чүүлүн нарын мергежилдерине база өөренип турарлар. Таңцы бөлүмүнүн удуруткучуу Сайна Саая болу Чаданаанын уругларын уран чүүл школазынын таны салбырын дооскан. Ам эге болгаш ортукмаш класстарын өөреникчилерин тускай бөлүктөргө үзүп алган, таңцын уран аргааларына өөрөдип турар. Чогаадылга бажынынын методисни Клара Кууларын «Уран холдар» деп бөлүмүнүн киржикилерин чавагарин, боошкуннар, тыва хевирин ойнааркы-кыстары, ытгычаштар, койчунактар, липсчектерини кончүг шеверин кылып, сакитерге чаштарга белекке берип келгенер. Чурук тырттырар бөлүгүнүн удуруткучуу Мария Оскен ийи бөлүктө 20 оолдар, уругларын чоку-чурук тырттырар аппараттын тургузууга, чурукту тырттырарынын, чурунун аргааларына өөрөтпешпаа, бөлүмнөрүн болгаш чогаадылга бажынына эртип турар еске даа солун чүүлдерин тырттырып, фотосетилерин, альбомнааны кылган. Кичи амтынын эң кол амгыларын негелдесе — ам-данын, чаагы чөм-чөм саткыч, элэн улуг хөмчөлөй шөлдө чимистиг санды плантациян олуртуп алганар. Ол амгык сандың байтайгы чимизи бо чылдын күзүндө да алып деп манап оорларар.

Ажылдаан ажы-төл чунуп, арыгынып алып чунар-бажыны чогаадылга бажынынын девискээринде туруп, ажылдап кырган. Организациянын девискээрин улам дөгөмөчүлдүп, көжүп чоруккан кичини кудуктуг оорудунуң шөлдүн сандып алган, анаа шылдак-быраны көрүп тургаш немелде туудугар кыларын планнап турарлар. Бөлүмнөр киржикилерин тускай мергежилдерге өөрөдирден — аңгыда, чоңун чаагы чачыкпаанын, чүдүгө, сүзүгелге база чачыктырар орулганы салып, бир дөгөм өрөлдө музейни ажылкаш, ында яныз-бүрү темалык булуңнары көрүшкү кылдыр дерип кылган. Эң онзагай чүүл: тускай аян-чиңгилдер дерттинген бичек өрөлдө бурган, чүдүн, ном-судуну чалааш, Далай Ламанын улгаттырган өңүгү чурунун баарында чулуны кысып, аш-чөмчүл дөңгөлөрүн колдуларда сандып бурганарда өргүп каан. Анаа кирген өөреникчилер бурганарга чалбарып, айдысты кысып, аргыжанып ап турарлар. Ол бүгү чүүлдер уругларын кичини мөзү-зүн хевирлээниг үнөлдө чөпсө эртин болуру чугаа-жог. Бичангаш уругларын чогаадылга бажынына алгыны, шөш-шөдө, оорларан, эң сеп ургөдөө чоруктар болбайн турар. Кандың-даа ажылдап шуудан башкарлары, көжүп мандыры оң улуртукчуун. дан кол хамаарылар. Уругларын чогаадылга бажынын сөөлүгү он чылдарда Олга

Бадиевна Очур-оол директорлап келген. Устунде директорын үс улуг ажылдарын кол кезин О. Б. Очур-оолдун саналы, тывынгыр чорунун ачызында кылдырган. Ол «урус өөредилгенин тергилени» херек демээни эдилекчизи, уругларга эвлек-ээлдек, уран талантылыг башкы. Уениң негелдизинге дууштур чаа чүүлдер кылып дээр планнарыдан өң-көлдү-уругларын чогаадылга бажынын шөндө шөлу кыды, ры-биле он кады ажылдап турар эки, методист Клара Ендановна Куулар-биле чаа программанын төлөвиленин ачылдап кылып турарлар. К. Е. Куулар кол коллективке он ажык чылдар иштинде ачылдап келген, сөөлүгү сес чылдарында методист болуп келген. База улус өөредилгенин тергинин. Аңык-даа болза, даанган ажык дөшт уугу-дыш чок ажылдап чоруп бо ийи бажынык башкарып турар коллектив аажок эп-найралдыг, бөт-бөттөрүн хундүткөлдиг, негелдизиг.

Чогаадылга бажынынын бир мастерскасында чараштыр бижээш, азып каан дөрт олурту шүлүкчүгөш ол коллективти өзүлүг даңгыраа ышкы кылдыр медеэ саганнардык. Ынчалза-даа номчукучу-ла үнөлдөзмө, шүлүк бо-дур.

БАЗА КАТАП ШАЖЫН ДУГАЙЫНДА

Сөөлүгү чылдарда шажын-чүдүлгени сайырааны-биле холбоштыр сарыг шажын эр-теминци дугайында «теория, философия» бирик турар ш-өөрлер бары экиндер. Сол шажын дугайын сонунурап, билни алыскап турар болгаш ындай материалдарны ыялап-ла номчуурлар. Номчукулар ону аажок-ла анализдеп алган, ол бирик чини сөткүлдөмөчү кайы хызын, азы солун-сеткүлдү арны ажылдап алгаш, бодуна хомудалын илередип, ат-андарын көрдүрүсө, өскө эш-өөрүн шала дора көрүк. сээр байдалын кичи база билни каагар-дыр. Февраль 9-та үнген «Шан» солуунун 3-кү арында Б. эрин Содунав бажынын бар арын долу чүдүлү номчуп танышаш, бодум хуумда алааш-ла чалгарап калдым.

Ам бир-ле бижээней өскө-даа чүүлдер дугайын илередип көрей. Шажын-чүдүлгө талазы-биле чугаа-агелден болганда, ам-д.ч. чугаалажып көрөеленип. Чогуу лама дөт ат-өөртүг. документалыг кичи кымыл дөзүмнү кичи тодарайт турган. эмс, ыя бо эркен үелерде амгыларды негелдесе, зиниң айы-биле ала-өгө, ук-зыгыруун салган, чүдүлгө-астрология, улусу эмнээш, кинигере черле боттары со-нуургалдыг чораш, анаа-ла сөөгүндөн салымны кыжыр чонун иштинден үнгөш, сарыг шажын нийтелелерин тургузуп албан деп болду мөн. Анаа бистиң Конституцияның шажын-чүдүлгени детип үндүргөн пункттуу база идиглиг болган. Ала-чайгаар болушунарын, демократтыг өскерилгелерин ачызында эмчи, башкы, арга-даамалы кичилерин чуга-галып бергени ол боор. Кичинин бодуна талант, санды-чалаан чок болза, кайын болдунар ийик, кижиден кичи кончүг, кичтен киш кара деп үлгөс домакта чүвө-ле бар. Амгы үедө сарыг шажын нийтелелерин хары кожууну бурзуунге ачтыса эки деп саналды мен. Чугаа шажын өзөс, хамнаашкы, караң көрүр чорук база непереп турар ышкажыл. Оларда шынчызы-даа, мөгечин-даа бар. Ол дугайын база-ла хөй-ниңи, чоң деңиздеп, шыгал билдирер. Хам-даа, лама-ла кичи болза кижилерге чүгө ач сеткилин, ачы-буянын сөнөөр ужурут турала. амакы «хамнар» арга-шынэ өскөөр ажылдап, адааргаан нийлекчиликке каргыш-чакта салып, өскө-даа кижилерин дилээ өзүмнөр багай болдалды чүвө кыла бергизээр динанал болду. Ындыгларын каргыш-хичээ чүгө бодунга, оон аал-коданың дөдөр өгил-рини болаза эки. «Бак сарыг башка халдаар» деп чиге сөг-лөш үлөгөр чугаа бар болгай

айнаан, Силерин буянныг ажык-хөвөөрүгө чедишкн. нерни, амы-хууда чуртталга-карга аас-кежин күзөр кичи-дир мен, Борис Эрен-чиновч.

Ажылдар хөй. Улус чоңуву-дук, дарга-бошкарларыстың ачызында аянок бажыңдыг, сонуургалыстың айы-биле дерип-каастап алган дуган-хурээлиг болганмыстан чоң-га дузалаар шаавыс-биле бис-раан бооп турар мындыг бис. Тааржыр-дыр, экирип, сагыш-сеткиливи оокурап турар деп кижилер черле үзүк чок кээрин бодаарга, улусту таан дык мергелей-не турар хире бис. Кожуун масштабын-даа болза, рес-публиканын бүгү булуңундан улустарын кээри уламан көвүдөп турарын барым-даалааш оочур, норма-чикет-ти тургузуп алып деп шит-тирээш, солун дамчытыр каш дилег-чаралды тайылаптыр көрей. Ылангы кол-лективтер, организациялар бөлүк-бөлүк кичини чорудар бетинде хунун-шагын дугуржуп алып болза эки-дир. Анаа чорумаллар болгаш хуу херектиглер 2 шактап сонгаар хей-ле курут черге идеп кел чытазын. Канды-даа албан черлери кежээ-киниң 5.6 шака чедир ажылдар чурумуг болгай, орайтай бергенде диленип, бажың соктап, хары-даа алба-бап, чарбаттынарын бол-дурбайн бот-боттарысты билчип көрөеленип. Баштайгы 2 чылда эм-танын болгаш үрүмк чүүлдерин анаа ха-ласка өргүп турган болуу-вуса, ам бо эртен чылдын декабрыдан эгелзөш, бир өрөзлөнүсте дарек ажыдып алыдыс. Оортан белең эм-нерин херекселерин, ли-тератураны, сангаар гыгнана-хамаарышкан үрүмк бараан-жылы болгаш чингеткен өргөткү иди-хепти сайгаар чөпшөөрдө алып аргалыг апардыс. Ындыг орул-ганы ачызында орукка дому, могоп-шылаан, чадалган кичилерге хонар, чөмөнни ап болуп эттиг байдаларын тып, оларны хомудатпазын кызар апаар чоруд. Чамкач кижилер чүвени чедир бил-гей өскөөр-даа болаар-ла-ыйнаан. Бо коммерция, ры-нок тергилени үедө сарыл-ла черле херек, ажыкчынар туларда, бурган-сагызынар, дериг-каасталга тырдаа чан-тыс-ла бажынык кырип турар үлүнчө көрүп алгаш орамы берге болгаш «Тео-рия» хөлүн өрттөп уай бер-чи. Манаа лоозуп каян.

Мээң сагыш-сеткилимни корум-чурум айтырын аажок дүвүредип чоруду. Демократтыг хойлу-дүрүм-чүгү күрүмнүн, нийтелели тургузуп тура, эңне баштай бажың корум-чурумдан эгел-ээр. Тыванын девискээри-гө дерзин өлүрүкчү кем-хе-ре үлгеткен дээш дээди яла-биле шиттес болза, республика иштинге кем-хе-ре үлгүлдерин шөгелдип, чавырылдырып аларын ма-гадылааны тургузгары берге.

Солун, сеткүлдерге бижээш, парлаан шүгүмчүл-дүлдүг чагаалардан түңнел үндүрүп, чоңун үнүн дынап, сагыш човангыр болуру не-гетинип келген. Москвадан айтышкын манаарын билер мөн. Чөкөгө дээр дээди чер-лерден дужаал, айтышкын-бар манап кээбис? Чер-черлерде аргадаашкың-биле демисел чорбайн турар. Кижилер ажылдаар-ажыл-давазын болу апарган шаг-дыр бо. Байдал мындыг турта, моон сонгаар канчаар чурттаар бис? Чаа-Хөл кожуун катап чаа тургустунган чаа бол, оон иштин херектер килдизини шаттыг ажылдакчылары колдуунда четчелеттинип турар. А шагдаа чериниң

САГЫЖЫМНЫ САРГЫДЫП ЧОР

Table with financial data: 1993 чыл, 1994 чыл, 1 кв. Актив, пассив, балансы.

САН-ХӨӨ ТҮННӨЛДӨРИ

Table with financial data: 1993 чыл, 1994 чыл, 1 кв. Нийти орулга, оон иштинде үнелиг саазыннар.

АРЫГ АКТИВТЕР ӨРТЕКТЕРИ

Table with financial data: 1993 чыл, 1994 чыл, 1 кв. Бүгү арыг активтер, төлөтүнгөн акциялар саны.

ОРУЛГАЛАР БЭЭР ЧУРУМУ

Фондузун амгы үедө төлө берип турар орулгаларын хөмчөөлгө хамза-рыштыр акционерлерин ба-рымдаалаар чүүлдер. — мурунуна куруне бу-дургулдерин акционерлери нийтелилдер бооп алган. Ажылдап эгелзөн база үнелиг саазыннарын рыногун тургустунуп, бижар үезинде акционерлерге хөй немелде орулганы бээр кан-дыл-даа чек фондузунга ды-ка берге болуру; — хуужудулганы эртериненин онзагай байдалында болгаш чүрт иштинде фонд рыногун хөгжүп, калбар-буянынын ужурун хуужу-дуп тувар будурулдерини эт-хөргөңгүнүн өтөк үнө-зинден чек фондузунун үе-зи амгызында дыка күчү бооп турар. «ВОСТОК» фондузун бот-за активтерин акциялар кө-чөк-биле немелде ачканы акционерлерге бөйүп түрөп

СПИД ӨӨВҮСТҮ СОКТАП КЕЛДИ

Чоокта чаа бир тыва анык кыс СПИД деп кор-дугуч аарыдан аарааш, Тыванын чаан келеш, өлгөн деп каргыштыг медеэ-нин дыңдалдыс. Идганал чораш, дыка-ла орайтай чү-рөк келген кыс-тыр ийиң ала. Дөмөй-ле төрөз Тыван-дан ирал кай баар сен? Анаа аргы-чаагай, бөдүн сеткил-диг тыва оол-биле оюн оя, чиниң чире, ажи-төлдүг, аал-ораның, аас-кекитиг чурт-тап чорууру кай. СПИД Тывада чедип кел-ген. Ол ат болган айылдыг барымда-дыр. Каш-ла сан-гың тыва чоңун турар-ту-бузын айтыры көдүрүп келген-дир. Ук аары — бан-дизмден-даа артык абыл-дыг дээрини утпаалыңар. Манаа чүнү кылза экин? Чүнү мурун Тыванын Ча-заа база Дээди Хуралы тус-кай хөмчөлөргөн ажылдап кылары чүгүл. Манаа би-рокүлүг, чүвө тооваачанал, улус оокуктурар дээр азы фанк-барымдаалаар чакырар чоруктардан дораан ушугар херек. Чонга ук аарыгын кайы хире абылдыңны бүгү-ле медицина болган өскө-ла албаннар ажылдакчылары тайылбырлаар ужурут. Со-лун, сеткүлдерге, радио, те-левизионго хунун-не ук аарыгын айылдыын, оон тыттыр байдаларын тайы-лырлап, чоңа чедирер хө-

амгыдыралың амгы байда-лыңа дүштүр кеземче хооилуан хулээп алырын амгыдырар негеп турар. Бо чазын Улуг-Хем, Чаа-Хөл кожуунарың көдөз суурла-рынга каш-даа өлүрүкчү хе-ректөр болду. Солун, сеткүлдерге бижээш, парлаан шүгүмчүл-дүлдүг чагаалардан түңнел үндүрүп, чоңун үнүн дынап, сагыш човангыр болуру не-гетинип келген. Москвадан айтышкын манаарын билер мөн. Чөкөгө дээр дээди чер-лерден дужаал, айтышкын-бар манап кээбис? Чер-черлерде аргадаашкың-биле демисел чорбайн турар. Кижилер ажылдаар-ажыл-давазын болу апарган шаг-дыр бо. Байдал мындыг турта, моон сонгаар канчаар чурттаар бис? Чаа-Хөл кожуун катап чаа тургустунган чаа бол, оон иштин херектер килдизини шаттыг ажылдакчылары колдуунда четчелеттинип турар. А шагдаа чериниң

Манаа чүнү кылза экин? Чүнү мурун Тыванын Ча-заа база Дээди Хуралы тус-кай хөмчөлөргөн ажылдап кылары чүгүл. Манаа би-рокүлүг, чүвө тооваачанал, улус оокуктурар дээр азы фанк-барымдаалаар чакырар чоруктардан дораан ушугар херек. Чонга ук аарыгын кайы хире абылдыңны бүгү-ле медицина болган өскө-ла албаннар ажылдакчылары тайылбырлаар ужурут. Со-лун, сеткүлдерге, радио, те-левизионго хунун-не ук аарыгын айылдыын, оон тыттыр байдаларын тайы-лырлап, чоңа чедирер хө-

КИНО

Table with cinema listings: Июль 13-те «НАИЫРАЛ», «Нью-Йорктан келген принц».